

## РОЗВИТОК ТЕОРІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН В США: ДИСКУСІЇ В СУЧАСНІЙ ПОЛІТОЛОГІЇ

*Анотація.* В статті проаналізовано праці вчених, які представляють різні національні школи (США, Бразилія, Велика Британія), але протягом 2000-х рр. досліджували розвиток ТМВ в США. Це дає можливість переглянути здобутки й проблеми сучасного американського бачення ТМВ.

*Ключові слова:* США, теорія міжнародних відносин, зовнішня політика, комплексний підхід, теорія циклів влади.

*Annotation.* Works of scientists from different national schools (the USA, Brazil, and Great Britain) was analyzed in the article; during 2000's they were studying development of the Theory of International Relations in the USA. Their works give us possibility for reconsideration of achievements and problems of contemporary American vision of the Theory of International Relations.

*Key words:* the USA, the Theory of International Relations, foreign policy, Complexity, Power Cycle theory.

*Аннотация.* В статье проанализированы работы ученых, представляющих разные национальные школы (США, Бразилия, Великобритания), однако, на протяжении 2000-х гг. все они изучали развитие ТМО в США. Это дает возможность пересмотреть достижения и проблемы современного американского видения ТМО.

---

\* доктор політичних наук, професор кафедри міжнародних відносин Інституту соціальних наук Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

*Ключевые слова: США, теория международных отношений, внешняя политика, комплексный подход, теория циклов власти.*

**Постановка проблеми.** Теорія міжнародних відносин як наука з'явилася порівняно недавно, але вже переживає кризу самовизначення, особливо помітну в одному з основних центрів розвитку цієї науки – США; тому потрібно вивчати наукові дискусії щодо подальшого розвитку ТМВ, визначати напрямки, які є найбільш актуальними, й впроваджувати їх в Україні, яка методологічно відстає від англomовного світу теоретиків-міжнародників.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Виходячи з того, що ТМВ змінюється дуже швидко, політологи зазвичай не встигають аналізувати стан та перспективи розвитку науки. В статті виділено роботи вчених, які представляють різні національні школи (США, Бразилія, Велика Британія), але всі вони протягом 2000-х рр. аналізували розвиток ТМВ в США.

**Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.** Виходячи з того, що американська політологія залишається одною з провідних в світі, актуальним є питання щодо перегляду здобутків й проблем сучасного американського бачення ТМВ через залучення деяких нових ідей, таких як «комплексність» та «цикли влади».

**Формулювання цілей статті.** В статті проаналізовані стан та перспективи розвитку теорії міжнародних відносин в США крізь призму сучасних наукових дискусій.

Актуальність дослідження американськими політологами змін в теорії міжнародних відносин (ТМВ) була підказана змінами у зовнішній політиці США в умовах переходу від біполярної до нової системи міжнародних відносин, суть (полярність) якої потрібно було визначити, як й потрібно було визначити найкращу стратегію для Сполучених Штатів.

В статті «Формування національної зовнішньої політики: боротьба за панування серед американських учених по міжнародних зв'язках» Том Фарер (Школа міжнародних досліджень, Денверський університет)

захищав корисність перш за все вирішення поточних проблем американської зовнішньої політики. Фарер так пояснив свій вибір поворотних пунктів, що змінили історію науки: «Холодна війна» допомогла запустити й підтримати еру інтелектуальної активності у теорії міжнародних відносин і аналізові зовнішньої політики. Терористична атака 09/11/01 та її наслідки підсилили безперервний рух у теоретизації міжнародних відносин, зовнішньої політики й публічного міжнародного права. Ці дебати продовжують впливати на траєкторію зовнішньої політики США. Будучи єдиною наддержавою у світі, американська зовнішня політика має значення для кожного, тому що вона впливає на все, що відбувається в кожному куточку землі» [2, с. 71].

Фарер відстоює точку зору, що варто приділяти більшу увагу тим науковим школам та напрямкам, які реально впливають на вироблення американської зовнішньої політики. На його думку, це неореалісти і конструктивісти. Саме їхня багаторічна боротьба сприяла визначенню чотирьох основних стратегій для США.

Перша, яка часто називається неоізоляціонізмом, призиває до відмови від заморських військових зобов'язань і відповідно до зниження витрат на оборону. Боротьба з традиційним націонал-консерватизмом, лібертаріанцями й невеликою кількістю американських лівих практично не мала ефекту на американську зовнішню політику до терористичної атаки 11 вересня 2001 р. [2, с. 73]. Незважаючи на те, що атаку можна було розглядати як підтвердження положень неоізоляціонізму, що глобальне розширення створює погрози для американської безпеки, перемогу здобуло протилежне тлумачення.

Прихильники другої стратегії, яку називають «вибіркове співробітництво», теж оптимістично настроєні відносно довгострокової безпеки США. Проте, вони беруть до уваги регіональний баланс сил як достатньо проблематичний, що вимагає активного спостереження і якщо

буде потреба – втручання, відновлення або зміцнення балансу сил у регіонах і субрегіонах, які дійсно важливі для США [2, с. 81].

Дві стратегії, що залишилися, є однобічне і багатобічне глобальне співробітництво. Прихильники цих теорій мають багато спільного. Вони вважають, що події в усьому світі можуть серйозно вплинути на безпеку й добробут американського народу, і що відносно вигідна глобальна політика, економічне й військове середовище вимагають постійної участі. Однак, вони розходяться у тому, як вони розставляють пріоритети відносно погроз. Унілатералісти наголошують на класичних військово-політичних погрозах, саме тих, які піддаються зменшенню за допомогою військової сили, ресурсу, який США можуть виробляти у великій кількості. Мультилатералісти не виключають погроз, таких як пандемія, глобальне потепління, знищення морської фауни й вирубка тропічних лісів, нестабільність світової економіки; погроз, які не можна вирішити військовим шляхом. Так само вони виступають проти будь-якої форми однобічних дій США [2, с. 82].

Рішення США про вторгнення в Ірак без дозволу Ради Безпеки ООН (2003 р.) зміцнило широко поширену думку, що унілатералісти виграли суперечку із приводу великої стратегії. Така думка впливала з риторики до подій 9/11 і всієї практики адміністрації президента Джорджа Буша - молодшого, включаючи її неприйняття різних міжнародних угод, у тому числі тих, що стосувалися боротьби із глобальним потеплінням, біологічною зброєю і Міжнародного кримінального суду. Відмова від угод видавалася частиною стратегії мінімізації нормативних і інституціональних обмежень здійснення американської влади, відходом від моделі поведінки, що працювала після Другої світової війни, служила головним архітектором Організації Об'єднаних Націй й міжнародних фінансових механізмів (Всесвітній банк, Міжнародний валютний фонд і Генеральна угода з тарифів і торгівлі), які були основами системи глобального управління. Коли чиновників з адміністрації Буша

обвинувачували в унілатералізмі, вони не визнавали себе винними. Вони посилалися на свої спроби створити різні коаліції; у випадку з Іраком вони намагалися відзначити кількість держав-партнерів і їх спроби одержати дозвіл від Ради Безпеки.

Критикуючи унілатералізм, Том Фарер вважав, що «ученим необхідно досліджувати способи, які необхідні для відновлення інститутів мультилатералізму, мандатів і процедур. Ясно, що багатобічні інститути не стануть ефективніше, якщо вони використовуються тільки для просування цілей наддержави» [2, с. 82].

Отже, на прогрес ТМВ останнього десятиліття вплинула зовнішня політика адміністрації Джорджа Буша, або, якщо бути більш точним, не стільки сама зовнішня політика, але скоріше відношення інтелектуальних еліт до неї. Щодо Тома Фарера, то його точка зору цікава тим, що науковець представляє певну групу американських аналітиків, для яких політичні покликання є багато важливішими за розв'язання «вічних» філософських питань. На наш подив, в США праць, пов'язаних з останніми, стає все більше. Можливо, в цьому просліджується, зокрема, вплив на американські інтелектуальні кола, який в останні десятиліття здійснюється європейськими науковцями, передусім англійськими. Фактично, враховуючи мобільність сучасних англомовних спеціалістів, межа між ними стає доволі штучною.

За вдалим висловом Кріса Брауна (Лондонська школа економіки й політичних наук) «галузь науки міжнародних відносин – самокритична до причепливості. Ми безупинно досліджуємо стан нашої дисципліни, ведемо академічні дебати й таке інше, однак не слід забувати, що вони торкаються лічених людей поза нашим колом. Ми споживачі, взаємний обмін між нашою дисципліною й іншими суспільними науками в більшості випадків однобічний, не на нашу користь. У деяких областях теорії міжнародних відносин в останнє десятиліття був досягнутий значний прогрес. Але в цілому стан теорії МВ в наші дні є причиною занепокоєння; проявляється

гострий нестаток у теорії, що безпосередньо відповідає на актуальні проблеми. Якщо в даній області присутня криза, то він виникає скоріше від небажання утягнутися в насущні справи сучасного миру, чому від недоліку теоретичної винахідливості» [1, с. 484-485].

Багато вчених стверджують, що період теоретичних інновацій і дискусій підходить до кінця, або вже закінчився. Ще в 1970-ті рр. були академічні суперечки й пост-позитивістська критика, а зараз хвилювання вляглися й настав затишок. Чи так це?

Браун охарактеризував певні досягнення лібералів, написані в 2000-х рр. Насамперед це роботи Джона Айкенберрі (John Ikenberry) від «Послу перемоги» (2000) до «Ліберальний Левіафан» (2011), які слід розглядати поряд з роботою його колеги з Принстону Анн-Марі Слотер (Anne Marie Slaughter) «Новий світовий порядок» (2005), й «Обмежуючою владою» (2008) Деніела Додні (Daniel Deudney) [1, с. 485].

Говорячи про реалізм 2000-х рр. Браун відзначив твори «Трагедія політики великої сили» (2001) Джона Міршаймера (John Mearsheimer) й «Раціональна теорія міжнародної політики» (2010), «Трагічне бачення політики» (2003) і «Культурна теорія міжнародних відносин» (2008) Річарда Нед Лебова (Richard Ned Lebow), які, поряд з роботою Майкла Уільямса (Michael C. Williams) «Традиції реалізму й границі міжнародних відносин» (2005), у значній мірі сприяли відродженню «класичного реалізму». Відродження реалізму в останнє десятиліття, мабуть, ґрунтується не просто на значущих роботах, але й на відчутті, що адміністрація Буша демонструвала саме ті риси, які класичні реалісти найбільше відкидали. Серед них переконання, що США морально перевершують інші держави, що вони можуть діяти без врахування широкого контексту сил і інтересів, що поняття абсолютної безпеки має сенс. Джон Міршаймер від «Трагедії політики великої сили» до його спільної роботи зі Стівеном Уолтом про «ізраїльське лобі» увібрав явну критику наслідків «війни з тероризмом» адміністрації Буша (2008).

Міршаймер визнає життєвий інтерес США щодо безпечного транспортування близькосхідної нафти, але вважає, що США повинні бути орієнтовані на балансування з іншими силами [1, с. 486].

Міжнародна політична теорія (МПТ), як сучасний підхід, надала не так багато популярних праць, але можна відмітити роботу Чарльза Бейца (Charles Beitz) «Політична теорія й міжнародні відносини» (2000), яка вперше поєднала сучасну аналітичну політичну теорію й теорію МВ [1, с. 486-487].

Хоча постколоніалізм не має прямого відношення до сфери МВ, однак багато теоретиків зробили свій внесок у його розвиток. Наприклад, Арлін Тікнер і Девід Блені (Arlene Tickner, David Blaney) в роботі «Нове осмислення міжнародних відносин» (2012) [1, с. 487].

За Брауном, конструктивізм взагалі не є теорією МВ в тому розумінні, у якому з'являються лібералізм і реалізм: «Це, скоріше, ухил убік соціальної реальності, що робить акцент більше на ідеї, цінності, норми й практику, ніж у випадку з «раціональним вибором» і теорією структуралізму. Роль теорії тут досить сильно відрізняється від її ролі в лібералізмі або реалізмі, наприклад, скоріше має відношення до визначення областей для дослідження, ніж до розробки пояснювальних понять. Проте, якийсь елемент прогресу з погляду чистої теорії можна розрізнити. Незважаючи на те, що можна назвати якась кількість значних емпіричних досліджень, освітлених конструктивістською думкою, немає настільки серйозних теоретичних положень, які можна було б порівняти зі запропонованими чверть століття назад [1, с. 486]. Щось подібне може бути сказане про феміністичні роботи в МВ.

Прогрес є, але його можна розрізнити скоріше в окремих областях, ніж в цілому. Дві області теорії МВ, де прогрес найбільш очевидний, представлені у вигляді звичайного дискурсу реалізму й лібералізму. Вони також є «проблемно-орієнтованими» областями, використовуючи формулювання Роберта Кокса (Robert Cox). Кокс порівнює «проблемно-

орієнтовані» теорії й «критичні» теорії, на користь останніх [1, с. 487]. Крім того, поняття «проблема» такі автори як Міршаймер, Лебов і Айкенберрі інтерпретують по-різному.

Особливу увагу Браун приділив роботам Айкенберрі останнього десятиліття. Суттєвим стало його положення про те, що багатосторонність важлива, що яким би домінуванням не володіли США, вони повинні використовувати це положення для розробки правил, які міцно закріплять ліберальний міжнародний порядок, що служив добре протягом останніх десятиліть. Через десять років, у роботі «Ліберальний Левіафан», він передбачає кінець будь-якого виду американської гегемонії – лібералізм, відповідно до його роботи, буде властивий широкій групі провідних держав, звичайно, включаючи Китай. Довгострокові інтереси США припускають необхідність сприяти інституціональним механізмам, які зафіксують правила, що забезпечують майбутнє ліберального економічного й політичного порядку, навіть якщо це іноді може шкодити короткостроковим американським інтересам [1, с. 489]. Це найбільш послідовна оцінка ліберальної теорії МВ в наш час.

Очевидно, що багато сучасних теоретиків, як ліберали, так й реалісти, були розсерджені на Джорджа Буша, і це підштовхнуло до створення досліджень, сфокусованих на війні з терором. Спроба адміністрації Буша йти проти течії, творити «свою власну реальність», провалилася; президентство Обама відкрило двері для ліберальних представників, прийнятих у лоно зовнішньополітичного істеблішменту. Значення багатосторонності в цей час офіційно визнане; з іншого боку, адміністрація зняла із себе стільки зобов'язань щодо Близького Сходу, скільки було можливо, не привносячись неприйнятних політичних витрат.

Браун недаремно назвав свою статтю «Бідність «Високої теорії»». Автор дійшов висновку, що попри появу в 2000-х рр. деяких цікавих праць, основній теорії МВ майже нема чого запропонувати: «над-горизонтальний» підхід Міршаймера до безпеки на Близькому Сході не



допоможе впоратися із проблемою поширення ядерної зброї або вирішити конфлікт між Ізраїлем і палестинцями. Класичні реалісти рішуче вказують на шаленості неоконсерватизму, але їм нема чого запропонувати, коли справа доходить до рекомендацій з питань політики усунення репресивних режимів, які усе ще існують. Протистояння реалістів будь-якому виду «гуманітарного втручання» (про що свідчить їхній протест проти кампанії НАТО в Лівії в 2011 р.) не вирішує проблем, які ліберальні інтервенти, принаймні, намагаються розв'язати [1, с. 492].

Певним недоліком статті Кріса Брауна є те, що після сумлінного огляду стану сучасної ТМВ, він не пропонує виходу з цієї тупикової ситуації, в жодній школі МВ не вбачає надії на серйозний прорив у науці.

Якщо Кріс Браун загалом тільки констатував незадовільний стан в ТМВ, то пошуки нового прогресивного підходу можна знайти вивчаючи узагальнюючу статтю Кая Лехнманна (Інститут міжнародних відносин, Університет Сан-Паулу) «Незакінчена трансформація: 3 етапи виходу комплексності на арену міжнародних відносин і зовнішньої політики».

З моменту терористичного нападу 11 вересня 2001 р. ідуть інтенсивні дискусії як в академічному, так і в політичному колах щодо проблем традиційних концепцій і теорій міжнародних відносин, а також змін у зовнішній політиці держав. Результатом цих дискусій стала нова концептуальна система для пояснення міжнародної політики, названа «комплексністю».

Витоки комплексності як нового підходу до міжнародних відносин з'явилися ще до закінчення «холодної війни». На думку Дж.Л. Геддіса (J.L. Gaddis), раптова катастрофа Радянського Союзу наприкінці 1980-х рр. здивувала практично всіх, будь то урядовий, академічний, медіа або мозковий центри» [4, с. 405]. Провал традиційних теорій міжнародних відносин у пророкуванні кінця цього конфлікту привів до періоду самоаналізу й розпізнання проблем теорії міжнародних відносин з урахуванням змін, що відбувалися. Традиційні підходи до міжнародних

відносин були нездатні досягти динаміку міжнародних відносин, динаміку, яка виникає навіть у стабільних системах. Політики й політологи були однаково спантеличені: «Це в голову нікому не могло прийти, що холодна війна колись закінчиться» [4, с. 405]. Коли настали 1990-ті рр. темп змін у міжнародній системі прискорився, створюючи можливість для появи нових концептуальних підходів, які були зосереджені на рішенні проблеми змін.

Саме тут можна знайти джерела комплексності як основи для міжнародної політики. Визначальний аргумент, висунутий прихильниками комплексності полягав у тому, що міжнародна політика – це не тільки «комплекс» в описовому змісті, але й складна адаптивна система (САС), яку К. Дулі (K. Dooley) визначив як «сукупність напівавтономних представників з волею діяти спонтанно, й чий взаємодії в часі й просторі породжують зразки в масштабі всієї системи» [4, с. 405]. Ключем до цього стало те, що в соціальному світі причинний зв'язок є складним; комбінований ефект – це не обов'язково сума окремих ефектів. Складні причини можуть легко породжувати хаотичні результати. Складна адаптивна система характеризувалася розвитком систем, лише частково передбачуваних. Можна виявити всі ці елементи в міжнародних відносинах, роблячи невизначеність невід'ємною умовою міжнародної політики. Кожна політична дія потенційна має непередбачені наслідки.

Міжнародна політика, за Геддісом, розвивається через постійну взаємодію між «загальним» і «особливим» у процесі «самоорганізації»; у результаті «внутрішня динаміка системи формує загальносистемні закономірності», як писав Дж. Еоянг (G. Eoyang) [4, с. 406]. Отже, слід відмовитися від наукового (або «ньютонівського») підходу до міжнародної політики. Цей підхід був заснований на чотирьох основних принципах: порядок; спрощення, у результаті чого поведінку системи в цілому можна представляти у вигляді годинного механізму, який незалежний від несподіванок; передбачуваність; детермінізм.

На другому етапі розвитку комплексності її прихильники почали дискусію про важливість комплексності для аналізу міжнародних політичних проблем. Зокрема, багато статей було зосереджено на наслідках концепції самоорганізації. За Еоянгом, оскільки границі в САС численні, нестабільні й заплутані, то мікромоделі утворюються, взаємодіють, створюють більші моделі або руйнують одна одну протягом еволюції системи. Моделі в суперсистемі впливають на моделі в підсистемах і в окремих представниках, порушуючи їх локальний процес самоорганізації. Оскільки такий процес є постійним елементом у САС, немає можливості повністю контролювати його розвиток. За Дж. Розенау (J. Rosenau), одною з ключових цінностей підходу комплексності є новий спосіб мислення про те, як світова політика розвертається в середовищі, у якому «невизначеність є нормою» [4, с. 408].

У такому середовищі ключовим завданням, що стоїть перед політичними діячами, є розробка й здійснення чітко визначеної цілі, зберігаючи достатню гнучкість, щоб реагувати на несподівані зміни й ненавмисні наслідки своїх дій. Як добитися такого балансування – це питання стало одним із ключових у дискусії протягом останніх років, як стверджує Геддіс [4, с. 408].

Перша проблема, яка з'явилася із цієї дискусії – це питання про постановку завдання й політичні цілі. Прихильники комплексності стверджують, що політики повинні заохочувати процеси на місцевому рівні розвитку, які відбуваються на «грані хаосу». Еоянг припускає, що певні загальні цілі реалізуються через безліч різних стратегій відповідно до місцевих умов. Найважливіше питання, на яке потрібно відповісти – це те, що можна зробити, щоб змінити структуру самоорганізації, що приведе до розв'язання проблеми [4, с. 408].

Вищесказане направило дискусії до питання про методи, використовувані для розробки й застосування політики. Політика повинна активно залучати населення, до якого вона застосовується, щоб нові моделі

самоорганізації могли виникати на місцевому рівні. Це означає, що уряд забезпечує структуру для інших акторів, щоб мати можливість випробувати методи для боротьби з конкретним місцевим вираженням конкретних проблем. Враховуючи це, існує необхідність для децентралізації політичної дії [4, с. 408].

Як, однак, довідатися, що можна вважати «гарною» або «досить гарною» політикою? Прихильники комплексності вважають, що гарні методики – ті, які переміщують процес самоорганізації від держави, у якій він розглядався як проблема, до соціальних груп. Застосовуючи комплексність, Е. Кавальські (E. Kavalski) стверджував, що політики повинні заохочувати виникнення стійких процесів самоорганізації, на відміну від процесів, що можна контролювати, так щоб була можливість «успішно справлятися зі складними або загрозливими обставинами, кинути виклик руйнівним тискам і створити нові вміння з несприятливих умов» [4, с. 408].

Отже, комплексність добила значного прогресу в деяких областях, особливо в сфері нового визначення основних понять міжнародної політики й, як наслідок, у тому, як слід аналізувати зміни. Проте, прихильники комплексності ще не були прийняті в «русло» дисципліни ТМВ й не одержали вплив на осіб, що визначають політику.

По-перше, література комплексності часто є ретроспективною. Будь-то війна з терором, Ірак або, «Арабська весна», існує тенденція викласти, що пішло не так, чому пішло не так і що повинно було бути зроблене. Хоча це корисно, залишається питання, чи можуть концепції послужити надійним провідником у майбутнє для того, щоб запобігти виникненню схожих проблем. Крім того, важливі культурні фактори стоять на шляху парадигми комплексності в області зовнішньої політики. Не тільки ієрархічні й централізовані процеси прийняття рішень є глибоко закріпленими в більшості демократичних суспільств і за підтримки конституційних положень, але цей процес централізації фактично

прискорився за останні 10 років у безлічі інших країн. Це закріпило «рольові очікування» про те, хто й що робить [4, с. 409].

Ці рольові очікування вказують на критичну напругу, яку прихильники комплексності повинні були подолати на третьому етапі розвитку цього підходу. Існує величезне небажання з боку політиків і їхніх радників прийняти комплексність як спосіб підвищення гнучкості, як С. Мейер (C. Meyer) показав стосовно британської зовнішньої політики або С. Джонсон (C. Johnson) стосовно зовнішньої політики США [4, с. 409].

З урахуванням вищесказаного, прихильники комплексності зустрічаються із триєдиним завданням. По-перше, вони повинні показати більш чітко, що такі процеси централізації контрпродуктивні, як Р. Гейер і С. Райхані (R. Geyer, S. Rihani) продемонстрували [4, с. 409]. Вони також повинні стимулювати обговорення, для чого політичні лідери існують в системі і які надії потрібно на них покласти. По-друге, вони повинні заохочувати громадянське суспільство до активного пошуку участі в політичних процесах, особливо на місцевому рівні, у рамках політично гарантованих стабільних правил. По-третє, дослідження повинні поглибитися в питання про те, як можна реформувати існуючі процеси прийняття політичних рішень зовнішньої політики, для того щоб бути «комплексно адаптивними» і врахувати вироблення політики на грані хаосу. Інакше кажучи, як можуть принципи, установлені прихильниками комплексності бути включені в процеси прийняття політичних рішень?

Прикладом такої літератури стала праця Дж. Еоянга та Л. Єллоутандера (G. Eoyang, L. Yellowthunder). З'явилася так звана модель комплексного проектування процесів прийняття політичних рішень (Еоянг). Але спроби спроектувати такі процеси для зовнішньої політики усе ще перебувають на ранній стадії, як зазначив Лехманн [4, с. 410].

Для того щоб просунути цю роботу далі, прихильники комплексності повинні переконати політиків у фактичних перевагах невизначеності.

Наприклад, це допоможе вирішенню конкретних проблем, зламу бюрократичних й політичних границь.

Таким чином, комплексність має значний внесок у дискусію про те, як мати справу з «несподіваним» у міжнародній політиці. Крім того, комплексність установила деякі основні принципи, які політики повинні враховувати, такі, як важливість місцевих умов, необхідність політичної децентралізації й важливість розробки політики соціальної активності. Важливо відзначити, що прийняття комплексності може допомогти людині впоратися з почуттями, такими, наприклад, як під час подій 9/11.

Комплексність не призначена для пророкування майбутнього. Натомість вона пов'язана з міждисциплінарним підходом, який допомагає змінити моделі мислення. Прихильники комплексності повинні дуже чітко уявляти, що цей підхід не є послідовною теорією, призначеною замінити інші. Скоріше, це він є основою для використання різноманітних теоретичних парадигм.

Ще одне цікаве дослідження, яке можна трактувати як спробу створення теорії, направленої саме на прогнозування майбутнього, належить Вільяму Лахнеману (Центр міжнародних та безпекових досліджень, Мерілендський університет). В своїй оригінальній праці «Зміни циклів влади й вирівнювання зовнішньополітичних владних ролей: Азія, Європа, і Північна Америка» автор починає з твердження, що для розвитку ГМВ двома найбільш важливими віхами є закінчення «холодної війни» й події 11 вересня. Відтоді був початий науковий пошук для визначення нового місця Америки у світі.

Перше питання, якого торкається Лахнеман, - це суть системи міжнародних відносин по закінченні «холодної війни»; тобто який цикл влади є актуальним.

Лахнеман показав сучасні дискусії в американській політології з цього питання. Так, К. Краутхаммер (C. Krauthammer) уважав, що Сполучені Штати ще будуть насолоджуватися однополярним моментом,

перш ніж поступляться місцем багатополярній системі. Для Джека Снайдера (G.H. Snyder) система ще виглядає однополярною, але вже зароджується багатополярна. Семюел Хантінгтон (S.P. Huntington) визначав систему як одно-багатополярну, «урегулювання ключових міжнародних питань вимагає дій з боку однієї наддержави, але завжди в комбінації з іншими великими державами; одна наддержава, однак, може накласти вето на рішення інших держав». В. Вохлфорт (W.C. Wohlforth) уважав, що система тепер однозначно однополярна (зі США в якості лідера) і що ця конфігурація є схильною до миру і довговічною. Річард Хаас (R.N. Haass) міркував, що «Америка повинна усвідомити її нинішню перевагу влади, використовувати лідируючу позицію, щоб заохочувати багатополярність, співробітництво й угоди, а не конкуренцію й конфлікт». Для Р. Арта (R.J. Art) США повинні знайти золоту середину між ізоляціонізмом й прагненням до глобального панування, практикуючи «вибіркове співробітництво» у зовнішній політиці. К. Лейн (C. Layne) припускав, що американські інтереси – це «захист територіальної цілісності Сполучених Штатів і запобігання підйому євразійського гегемона». Розглядаючи, чому союзники США продовжують показувати загальну готовність йти за їхнім прикладом, Дж. Айкенберрі стверджував, що американська гегемонія є ліберальною, а США є «стратегічно стриманим актором» [3, с. 97-98].

Лахнеман спирався в своєму науковому пошуку перш за все на структурні теорії, розроблені Хантінгтоном, Снайдером і Уілкінсоном. Вони показали складність й хрупкість нинішньої глобальної рівноваги.

Від визначення суті сучасної системи МВ треба перейти до вивчення концепції «суб'єкта» в теорії циклів влади. За К. Дораном (C.F. Doran), суб'єкт є чимось більшим ніж позиція влади або місце у міжнародній системі. Суб'єкт представляє неофіційно узаконену відповідальність і прерогативи, пов'язані із посадою й місцем. Суб'єкт містить у собі ступінь керівництва; потенціалу для забезпечення безпеки іншим або залежності

від зовнішньої безпеки; чи є держава кредитором або боржником; чи держава затребувана або ігнорується [3, с. 99].

Суб'єкт визначається не тільки силою, але й за можливостями, що лежать в основі влади. Він визначається також за традиціями міжнародної політичної участі. Це визначається під час того, як інші уряди реагують на державу, залежно від їхньої моці й/або престижу. Тонкість придбання суб'єктом влади підкреслює динамічний зв'язок між владою й суб'єктом. Теорія циклів влади розвіває омани гегемоністського лідерства і світового порядку. Там «гегемони» не можуть нав'язати свою волю; лідерство завжди поділене; правила й режими завжди погоджені, а не нав'язані. У теорії циклів влади владно-суб'єктна рівновага є частиною ширшої концепції «динамічної рівноваги» й існує «для забезпечення безпеки на тлі структурних змін»: потенційні агресори завжди повинні бути зупинені [3, с. 100].

Лахнеман дослідив міжнародну політико-суб'єктну владу країни, що включає чотири компоненти й піддав їх аналізу за допомогою математичних методів.

Приписна роль держави відповідає репутації, тому, що інші уряди вважають вірним щодо положення й статусу країни. Вона виражає, яких дій інші держави очікують. Декларативна роль включає власну оцінку положення й статусу. Довіра до цих суб'єктних оцінок, у свою чергу, базується на діючій владі, тобто, здатності держави виражати свою позицію на світовій арені. Структурна влада – це основний фундамент економічного потенціалу держави. Приписна й декларативна ролі можуть містити в собі ступінь лідерства й престижу. Приписування ролей державі означає, що учасники системи ухвалюють ці ролі, навіть якщо неохоче, але легітимують їх. Картина декларативної ролі в тому, що дозволяє іншим державам прогнозувати, як країна буде реагувати на різні дії з боку інших учасників системи. Так само, як приписна роль виражає, яких дій/поведінки держави інші держави очікують, декларативна роль описує



вид держави у своїх власних очах в системі. Проте, декларативна роль може стати оманною, якщо вона відхиляється занадто далеко від можливостей країни. Схильність роздмухувати декларативну роль може завдати шкоди зв'язкам і довірі до країни, якщо зайти занадто далеко. Діюча й структурна влади опираються на владні якості. За Дораном, вони є «влада, положення й місце». Вони охоплюють традиційні елементи неореалізму державної влади, але моделюються таким чином, що підвищують розуміння двоїстої природи військової моці, як у якості, так і в можливостях. Діюча влада охоплює те, що держава насправді здатна зробити в короткостроковій перспективі, вплив на події на світовій арені. Вона охоплює здатності держав поліпшувати безпеку або розбудовувати додаткові оборонні структури для протидії іншим державам, які є несприятливими. Вона містить у собі: військову міць держави (з погляду її використання), географію держави (у тому числі населення й багатство ресурсів), майстерність своїх дипломатів і інших офіційних осіб, які мають справи з іноземними державами, і здатності її розвідувальних служб, щоб визначити можливості й наміри потенційних супротивників. Військова міць, на сьогоднішній день, є найдорожчим й найважливішим з внесків у міць держави (15% федерального бюджету США проти 1% для інших зовнішньополітичних витрат в 1990-х рр.). Відрізнати військову міць країни від її базової економічної моці (структурна влада) дозволяє двоїста природа військової моці, яка повинна бути чітко позначена. Структурна влада охоплює економічні можливості, які забезпечують державу і її здатність до довгострокового економічного росту. Перевищення зазначеного бюджету на зовнішню політику у найближчому майбутньому приводить до вповільнення економічного росту й економічної моці держави [3, с. 101].

Третім кроком у розумінні теорії циклів влади є визначення «суб'єктного зсуву». Коли суб'єктні компоненти держави вирівняні, її зовнішня політика є послідовною, заслуговує довіру своїх колег-держав, і

міжнародна ситуація стабілізується. Але не існує внутрішньої сили, яка б вирівнювала суб'єктні компоненти. Навпроти, спостерігається тенденція до суб'єктного зсуву: держави намагаються перш за все підтримувати декларативну роль. Неореалісти також відзначали тенденцію могутніх держав перенапружувати економічну складову задля військової моці, що приводить до неузгодженості діючої й структурної влади. Радянський Союз був самим яскравим прикладом цього типу «зсуву». Протилежний тип – це Германія і Японія, що підтримували діючу владу на нижчому рівні, ніж структурну владу. Це чотиривимірне визначення міжнародної політичної ролі й влади держав в свою чергу дає нові можливості для вивчення джерел стабільності/нестабільності. Наприклад, припустимо, що Сполучені Штати подвоюють свою економічну міць – структурну владу – протягом наступних 20 років. Якщо всі інші держави в три рази побільшають їхню економічну міць за той же період часу (маючи однакові можливості), Сполучені Штати будуть мати меншу частку загальної економічної моці й, за інших рівних умов, можна чекати, що будуть володіти меншим впливом на світовій арені, через зниження відносної економічної моці в порівнянні з іншими державами [3, с. 102].

Таким чином, «відносні відносини» є важливіше міждержавних відносин і стабільності системи. Крім того, зміна суб'єктного компонента або влади в одній державі автоматично змінює відповідні компоненти інших держав, навіть якщо ці держави не прийняли ніяких заходів. Якщо економічна міць Китаю зросте, поки рівень інших держав залишається приблизно статичним, то структурна міць Китаю буде зростати, а структурна міць усіх інших держав – падати.

Більшість країн перебувають «за» або «до» нульової оцінки, що виражає т.зв. «пере-представленість» і «недо-представленість» у результаті зсуву суб'єктної влади в межах кожної держави. Недо-представленість Китаю, Японії й Німеччини більше ніж у інших акторів, але тільки Китай може в теорії швидко усунути зсув за рахунок збільшення декларативної та

приписної ролі. Японія й Німеччина можуть зменшити свій зсув, збільшуючи декларативну роль, але для повної ліквідації їх зсувів потрібно збільшення діючої влади, що зайняло б багато часу [3, с. 103].

Щодо США, то Лахнеман робить висновок, що декларативна роль США була послідовною, але переходила від одного важливого партнерства до іншого, що сприяло утвердженню лідерства США. Діюча влада США збільшилася на глобальній арені з кінцем «холодної війни», у той же час вона відносно впала щодо діючої влади своїх союзників. Структурна влада США незначно впала з кінця «холодної війни» [3, с. 104].

Сполучені Штати користуються добре збалансованою політичною роллю, що чітко діє завдяки її сильним союзникам, які їй і приписали роль лідера. Аналіз суб'єктного компонента показує, що це вирівнювання ролей США є результатом зсувів суб'єктної влади інших держав, зокрема Німеччини і Японії. Нинішнє домінуюче положення США також залежить від «м'якої сили». Переваги в економічній моці й військової моці є необхідними характеристиками для американського керівництва. Вони будуть давати США можливість тримати планку лідерства незалежно від оцінок інших акторів; але такі переваги одної держави над іншими, як історично доведено, можуть дати зворотний ефект [3, с. 106].

У даній метастабільній системі Сполучені Штати «керують» у координації з Японією й Німеччиною. Японія й Німеччина охоче пригнічують свої декларативні ролі й діючу владу, які вимірюються у відносному вираженні, підсилюючи рівень відповідної ролі США. Таким чином, діюча влада США збільшена до потрібного рівня витрат на оборону. Японія й Німеччина так само користуються із цієї угоди, зберігаючи військові витрати на низькому рівні в порівнянні з відносною економічною міццю.

Остання частина праці Лахнемана присвячена майбутнім змінам у циклах влади. Збільшення витрат на оборону в Японії й Німеччині приведе до заперечування добре вирівняної й домінуючої позиції Америки

як лідера й ризикує перешкодити економічному росту США. Єдина вигода буде та, що США і їх союзники змогли б виставити набагато сильніші військові сили, ніж зараз. Але необхідності в такому підвищенні військового потенціалу сьогодні немає. Боротьба з терором вимагає багатобічного підходу, а не лише використання військової сили. Структура збройних сил, на думку Лахнемана, має змінитися, але це не означає автоматичну необхідність масивного збільшення військових витрат [3, с. 107].

Найбільш значні системні зміни в міжнародних політичних ролях протягом наступних 20 років торкнуться Китаю, Росії, і Європейського Союзу. Кожний актор може привести до зниження міжнародної політичної ролі США, і навіть Японія зможе відіграти дуже важливу роль на світовій арені.

Китай проголошується «єдиною великою державою зі швидко зростаючою структурною владою. Це дає йому можливість заперечити нинішню структуру світового порядку й дестабілізувати систему, якщо він цього захоче. Китай дотримується тільки своєї думки й ініціює рольовий зсув. Щоб зм'якшити наслідки такого результату, нинішнє керівництво США повинно продовжувати розбудовувати політику, спрямовану на заохочення демократії й переходу до більшого ступеня ринкової економіки в Китаї, й тримати відкриті двері для якнайбільшої економічної, політичної й оборонної кооперації» [3, с. 108].

Якщо є великі держави, яким настільки необхідні інвестиції у секторах економічного росту, а вони витрачають їх на військове виробництво, то це Росія: «Положення Росії турбує найбільше» [3, с. 109].

Європейський Союз, з його єдиною економічною, зовнішньою й оборонною політикою, у найближчому майбутньому буде дорівнювати Сполученим Штатам у плані структурної влади, у той час як його діюча влада буде значно нижче, якщо бюджети європейських країн в оборонних галузях будуть підтримуватися на нинішньому рівні. «По-справжньому

єдиним ЄС міг би стати розробивши надійну декларативну роль нарівні зі Сполученими Штатами, а також побільшати свою діючу владу» [3, с. 109].

Сполучені Штати перебувають в рівновазі з погляду заявленої ролі й приписної ролі. «Але рівновага є результатом тісної координації з Німеччиною і Японією, і навіть позиції самозречення з їхніх сторін. Вони потребують Сполучених Штатів, а Сполучені Штати потребують їх, а також Англії й Франції для підтримки міжнародної рівноваги» [3, с. 109]. В теорії ця умова диктує США політику багатосторонності, усвідомлення, що переваги США залежать від згоди їх союзників; але на практиці останні адміністрації вочевидь недооцінювали важливість партнерства.

**Висновки.** Аналіз сучасних досліджень стану й можливостей подальшого розвитку ТМВ засвідчив, що попри свій статус безперечного авторитету в ТМВ, американські дослідники переживають певну інтелектуальну кризу. Як ніколи сильним є бажання обернути ТМВ на таку ж «нормальну» науку як математика або соціологія. Міжнародників гризе той факт, що вони запозичують методи дослідження в інших наук, а самим їм нічого запропонувати. Навіть такий новий підхід як комплексність не є теорією, не націлений на моделювання майбутнього, отже, не задовольняє потребам інтелектуального товариства міжнародників. Теорія циклів влади, яка спирається на принципи структурних реалістів і соціально-конструктивістських шкіл, є одною з найбільш цікавих американських розробок 2000-х рр. Вона може послугувати для більш об'єктивного перегляду характеристик міжнародної системи сьогодні, коли структурні зміни є настільки значимими.

Критика зовнішньої політики республіканців призвела до бажання переглянути самі підвалини науки міжнародних відносин. Поки що дискусія триває, виходять все нові праці; вони досить далекі від української політології з точки зору методології, але їх вивчення повинно урізноманітнити наш науковий інструментарій.

## Список використаних джерел

1. Brown Ch. The Poverty of Grand Theory / Chris Brown // European Journal of International Relations. – 2013. – Vol. 19. – P. 483–497.
2. Farer T. To Shape the Nation's Foreign Policy: Struggles for Dominance among American International Relations Scholars / Tom Farer // Diogenes. – 2004. – N 51. – P. 71–84.
3. Lahneman W.J. Changing Power Cycles and Foreign Policy Role–Power Realignment: Asia, Europe, and North America / William J. Lahneman // International Political Science Review. – 2003. – Vol. 24. – N 1. – P. 97–111.
4. Lehmann K.E. Unfinished Transformation: The Three Phases of Complexity's Emergence into International Relations and Foreign Policy / Kai E Lehmann // Cooperation and Conflict. – 2012. – N 47. – P. 404–413.